

МАШИНАТА ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ТЕКСТ И СОЦИАЛНИТЕ ЕФЕКТИ НА УСПЕХА (НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ РОМАНА „ЛИТЕРАТРОН“ ОТ РОБЕР ЕСКАРПИ, 1964 Г.)

Мая Горчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: По повод скорошните дебати след новината за излизането на последния модел чатбот с името ChatGPT (Chat Generative Pre-trained Transformer) на лабораторията OpenAI докладът предлага съпоставка между фикционалното изиграване на успеха на машината за създаване на текст в романа „Литератрон“, създаден от Робер Ескарпи (1964), и днешните очаквания според тематичния бр. 8 на сп. „Капитал“ (24.ІІ. – 1.ІІІ.2023), чиято тема е „Естествените ползи от изкуствения интелект“.

Ключови думи: „Литератрон“, ChatGPT, реторика.

Въведение

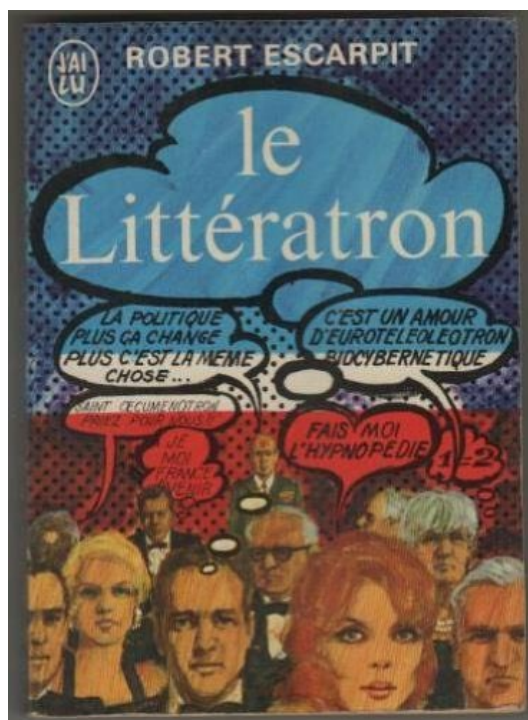
Този доклад бе замислен по повод усилените дебати след новината за излизането на последния модел чатбот с името ChatGPT (Chat Generative Pre-trained Transformer) на лабораторията OpenAI. Тъй като това е поредният усъвършенстван модел на изпитаната технология за машинна обработка на речта и на все по-гигантски бази данни, своеобразен коментар е припомнянето на многобройните дискусии след „теста на Тюринг“, като споделяме някои бележки върху фикционалното изиграване на успеха на машината за създаване на текст в романа „Литератрон“, създаден от Робер Ескарпи и публикуван през 1964 г., което предхожда с малко първите образци на чатботове ELIZA (1966) и PARRY (1972).

Методология на изследването

Ефектът от изкуственото текстово производство е неколккратно проиграван във фикционалната литература или в киното, коментирано е и отношението между робот и човек. Мненията и очакванията се люшкат между трите закона на роботиката на Азимов и неутрализирането на човека от HAL в „2001: Космическа одисея“, култовия филм на Стенли Кубрик по сценарий на Артър Кларк – първите, формулирани в разказ от 1942 г. (както

Уикипедия услужливо допълва с база данни), а погаването им – във филм от 1968 г., т.е. с давност съответно 70 и 55 години. И тук ще стане дума за ефектите, показани в художествен текст от зората на информационната епоха.

Сценарият, който романът „Литератрон“ на Робер Ескарпи [1] показва, заслужава особено внимание, тъй като по въпроса за машината, произвеждаща социално успешен текст, се изказва ученият, въвел дисциплината „Социология на литературата“, ознаменувана с популярното му помагало от 1958 г., с осем преиздания до 1992 г. Друг важен методологически принос на Робер Ескарпи (1918 – 2000) е превръщането на информацията и комуникацията в предмет на университетското образование и иницирането на многобройни изследователски „набеси“ в новото поле, с което френската наука, а и световната хуманитаристика се отварят към информационната актуалност. Според изследователската му парадигма литературата се схваща като комуникация и докато има възторжени читатели, или казано терминологично – докато има рецепция, ще има и литература.

Фиг. 1. Издание на романа от 1967 г. (*Le littératron*. Paris: Editions J'ai lu. 1967)

Романът „Литератрон“ показва социалния успех на машина за генериране на текст по зададени след социологическо проучване езикови модели и стереотипи. По-долу в изложението ще разгледаме за какво се употребява машината според фикционалния свят на романа. Тази въображаема ефективност обаче, изглежда, все повече се доближава до реалността ни. За нарастващите умения на чатбота да изпълнява задачи за генериране на съдържание, повече от убедителен пример дава бр. 8 на сп. „Капитал“ (24.II. – 1.III.2023), чиято тема е „Естествените ползи от изкуствения интелект“, „курирана“ от Константин Николов [2].

Фиг. 2. Стисание „Капитал“, бр. 8 (2023)

Корицата на броя, както и въвеждащите абзаци са такива образци на успешно решена задача за умело редакционно въведение, с уточнението, че задачата е изпълнена по указания на екипа журналисти. Не е трудно да си представим времето, когато

този изкуствен разум дори може да генерира идеята за тема на броя и за оформлението му – просто ще бъде посочена тъкмо тази, която има най-много позовавания в базата данни за актуалността. В информационните медии отдавна са разработени и показателите за избиране на „топлата“ новина или тема, така че откриването им не е проява на творчество – по-скоро на информираност, а в това отношение едва ли един журналист може да претендира, че може да предложи повече от изкуствения разум. По-долу ще се върнем към съпоставката между машинно генерирания и авторския текст, както за да съизмерим ефективността им в различни сфери, така и за да направим опит да очертаем недосегаемата територия на човешкото творчество.

Резултати

Издаден през 1964 г., романът се появява на български две десетилетия след излизането си (Пловдив: Христо Г. Данов, 1985), по почина на преводача Георги Куфов. По сюжета си – изобретяването и функционирането на машина, която създава текстове, романът се родее с научната фантастика – и днес той има верни фенове сред читателите на спекулативната и научната фантастика, но в паратекста романът е определен като пикареска и проследява приключенията на пикаресков герой, все угрижен да се „позиционира“ добре, често с услугата на съблазнени жени. Както се самохарактеризира героят Мерядек льо Герн, наричан приятелски Мерик, той има качеството „да се нагажда към добрата среда“, и гъвкав ум (с. 13 – 14). Усилията на героя са насочени към това да извлече някакви изгоди за себе си, а областта, в която се развихря, е институционално субсидираните пионерни изследвания. Жанрът на фантастиката при този роман разкрива сатиричния си потенциал да постави на разглеждане актуални социални проблеми. За постигането на успех идеята за „словесната машина“ е подходящо пакетирана и етикетирана като Литератрон.

Самият изобретател е продукт на стародавната литературна и реторическа традиция. В лица той овладява „тънкостите на школната реторика и диалектика“ [1, 14], а университетското му образование е увенчано с лицензиат по лингвистична естетика и приложна психодемография [1, 17]. Новият „странстващ хитрец“ е продукт на Факултета по филология и хуманитарни науки.

Може да се каже, че водещото за спецификацията на научния отрасъл на машината е лингвистичната страна. Създадена през 60-те години – десетилетието на структурализма и на убедеността, че сосюрианският системно-структурен подход или семиотиката са в средоточието на научното знание, Литератронът е пародия на

„научните моди“, но и извежда на преден план не математикотехническата страна, а връзката със социалната проблематика и с комуникацията. Традицията да се търсят механиката и машината зад социалните проявления, има дълга традиция в европейския рационализъм и особено през просвещенския XVIII век. Този утопичен проект отеква в рекламно подбраното заглавие в пресата, с което трябва да се рекламира изобретението на Мерик: „Превърнало ли се е Словото в Машина?“ [1, 59]. Накратко се излага и историята на електронните устройства [1, 59], които за съвременността на романа са били познати на тесен кръг „посветени“. Самият проект за словесна машина Мерик открива (и присвоява) от публикация още от 1954 г., в която прочита със закъснение, че изрази от електрониката, като *punched cards*, *electronic computer* или *electric bram*, влизат в употреба при анализа на стила [1, 35, 44]

Проектите, в които Литератронът показва ефективността си да генерира текст, са три: Проект Нарцис прави политическо обръщение за изборите, като извлича повтарящите се езикови изрази от огромен масив интервюта и записи на избиратели от околния град Педуйак и после с машината „Бумеранг“ се съставя текст с най-повтарящите се твърдения; за Проект Арабела се пуска машината „Хамелеон“, а целта му е да се създаде нов комикс; Проект Парнас трябва да произведе роман, който да спечели литературна награда и освен това да има търговски успех; недоразвит, само като смел замисъл остава Проект 500 – да се извлече от огромно количество текстове речник от 500 думи, които да са разрешени в печата, радиото или телевизията, т.е. в медиите [1, 119].

Как се развиват проектите? Речта, с която трябва да се лансира новият кандидат, звучи като пълна безмислица и само комарджийската упоритост да лансира проекта си, позволява на Мерик да я пусне. Там се чете: „Това е политиката, колкото повече се променя, толкова повече си остава същото. Всичко е само аверчета, мошеничество и тем подобни [...]“ [1, 100]. Резултатът е над 90% гласове и само в някои секции, където кандидатът е решил да прояви самостоятелна реторическа убедителност, вотът пада под 50%. Комиксът, въздигнато в култ от читателската маса във Франция четиво, е повод за социолога на литературата да издевателства над масовите вкусове. Но истински се развихря теоретичната му компетентност при съставянето на романа. Според хипотезата на машината успех в областта на литературата имат онези жанрове, които са ясно разпознаваеми и характерните

им обрати или фабули могат да се имитират, нещо, което впрочем редица масови писатели също правят, не със скоростта на машината от по страница на четвърт час, разбира се.

А замисленият, но неосъществен Проект 500 крие предупреждение за заплахата от превръщането на статистически най-масовото в задължителна норма, в изработването на нова цензура, която вече с машината може да се налага не като статистически вероятната, а като единствено задължителната.

Всеки от проектите показва как статистически най-разпространеното (но не единственото) чрез машинния филтър се превръща в единствено валидното печелившо. Чрез машината се оценява не качеството, а количеството. Тази кръговост на възпроизвеждане от машината на познатото има обаче за резултат безотказен успех, поне във фикционалния свят на романа „Литератрон“. Изобретяването на нов текст, например на новия роман, е препотвърждаване на статуквото, т.е. изобретяването всъщност е мимикрия на вече познатото [1, 43].

Същата ефикасност виждаме и в генерираните абзаци от уводната статия към темата „Естествените ползи от изкуствения разум“ на бр. 8 на сп. „Капитал“ [2, 1]. Какво е съотношението в тях между вече познатото и отварянето на нова смислова посока или неочаквано схващане, промяна на статуквото?

Съдържанието изглежда безукорно пълно и точно, но то е само констатация, при това без скрити намеци или подтекст. Ще приведем първия абзац, като подчертаваме изразите, които съдействат за този тон на надсубективна и непристрастна констатация – и на надпоставена, но неоспорима сигурност на твърденията:

През последните години изкуственият интелект (AI) се превърна в модна дума в технологичната индустрия и извън нея. Не може да се отрече, че има много шум около AI, но в същото време това е важна революция, която има потенциала да преобрази живота ни по значителни начини.

Веднага бих поискала уточнение: по какви начини и кой определя, че това са „значителни начини“? Цялото твърдение може да се атакува само с въпроса „кой“ – ако AI не е активен деятел, то **кой** го е превърнал в „модна дума“? **Кой** вдига „много шум“ около AI; **кой** смята, че „това е важна революция“ и **за кого** революцията е важна? За съзнанието на всеки с опит от живот в

тоталитарно общество безсубектните действия будят особено внимание, защото налагат чрез самите езикови форми презумпцията за абсолютна всевалидност. Неясно е и какво стои зад местоимението във второ лице мн.ч., доколкото чатботът би трябвало да говори от името на едно колективно ние, чатботите, или ние, произвеждащите текстове, или ние, наличните в настоящото време и пространство. Така или иначе, параграфът просто констатира и обяснява защо „многого шум“ си има обяснение.

Уводната статия, предполага се, продължава с текст, съставен от не-чатбот. В абзаца след генерирания текст човешкостта дори е подчертана и поне субектът става ясен, колкото и неясни да са реакциите му: „По темата за AI в момента е лесно човек да се обърка“; „Хората с малко повече опит лесно може да се объркат, че това е поредната мода, която в пика на интереса към нея изглежда, че създава много по-големи очаквания, отколкото реални ефекти“. И ако абзаците авторска реч дотук също констатира и са издържани в информативен дух с щипка емоционално съпричастие, то следният абзац започва с отваряне на темата към качествено различното: „Темата стана гореща в момента, защото развитието на тази технология стигна до етап, в който може да се ползва от много хора“. Проблемът от съотношението между човешки разум и изкуствен разум се оказва поместен в собствено човешки социален проблем за достъпа до новата технология и до „значителните начини“, по които може да повлияе на живота на множество хора. Журналистическият разум взема в хватката си новината и я свързва със социалното, като премества фокуса от витаещия страх за изземване на творчеството към въпроса за ефектите от новата технология.

По-долу в тематичния брой проблемът за творчеството не се поставя в интервюта с Андрю Брукс, съосновател и главен технологичен директор на британската компания *Faculty*, а новият чатбот е наречен „стъпка напред в технологията за обработка на естествен език“ [2, 16]. Тази технология той поставя в разряда на „инструмент за производителност“, т.е. за ускоряване на дейности като генериране на изображения или текст, или при вземане на информирани решения, на първо място, за по-бързото решаване на определени проблеми – инженерният екип, който той ръководи, е изградил система за ранно предупреждение за наплив от болни по време на пандемията от COVID-19. Специалистът по компютърни науки не говори за застрашени професии, а за „трансформиращото“ действие по отношение на „копирайтинг или

обобщаване на документи, или за разработчиците на софтуер и начина, по който пишат код“ [2, 16].

Заклучение или дискусия?

Заклучението остава открито, не само защото предстоят нови технологични развития. Как те ще повлияят, е, на първо място, социален въпрос, който опира до това как ще реагират модерните общества и всеки отделен потребител на „предизвикателството“. В обратен ред на показаните от специалиста по компютърни науки ефекти може да се обособи онази сфера, в която човешкият ум остава незаменим – за реагиране в някаква ситуация. Не става дума да се повтори констатацията, че човешко дело е обучаването на чатбота. Чатботът пък на свой ред ще помогне на хората с писането на редакционни статии, съставянето на бестселъри в кратки срокове, навярно на постове във Фейсбук, Инстаграм или Телеграм, създавайки с това навярно свой специфичен жанр и функционален стил, и своя идиоматика. В епохата на техническата възпроизводимост към познатите жанрове на изкуството навярно предстои да се добави още един. Тогава пред писателите изниква ново предизвикателство: ако чатботът може да произведе роман, имитирайки повествователни модели, дали писателят може да имитира писането на изкуствения разум?

References/Литература

1. **Eskarpi**, R. Literatron. Roman-pikaeska. Prev. G. Kufov. Plovdiv, Hristo G. Danov, 1985.
[**Ескарпи**, Р. Литератрон. Роман-пикареска. Прев. Г. Куфов. Пловдив: Христо Г. Данов, 1985.]
2. **Za estestvenite polzi ot izkustveniya imtelekt.** – V: *Capital*, br. 8, 2023 (24.II. – 1.III.2023).
[**За естествените ползи от изкуствения интелект.** – В: *Капитал*, бр. 8, 2023 (24.II. – 1.III.2023).]

За автора

Мая Горчева е доцент в УниБИТ, където води курсове по европейска култура, тексткритика, социология на литературата и др. Областите на научните ѝ интереси са модерна литература и култура, компаративистика и превод, текстова критика. Автор е на над 100 статии и студии и девет монографии. Преводачка на художествени и литературни текстове и редактор. Доктор на науките. Членува в АКСЛИТ (Академичен кръг по сравнително литературознание).

За контакт с автора: m.gorcheva@unibit.bg

THE TEXT CREATING MACHINE AND THE SOCIAL EFFECTS OF SUCCESS (OBSERVATIONS ON THE NOVEL LITTÉRATRON BY ROBERT ESCARPIT, 1964)

Maya Gorcheva

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: On the occasion of intense debates following the news of the release of the latest chatbot model called ChatGPT (Chat Generative Pre-trained Transformer) of the OpenAI laboratory, the paper offers a comparison between the fictional enactment of the success of the text generation machine in the novel *Literatron* created by Robert Escarpit and published in 1964, with the thematic # 8 of the magazine *Capital* (24.II. – 1.III.2023) with the theme *The natural benefits of artificial intelligence*.

Keywords: Littératron, ChatGPT, rhetorics.

About the Author

Maya Gorcheva is an associate professor at UniBIT, where she teaches courses in European culture, textcritics, sociology of literature and others. Her research interests include modern literature and culture, comparative studies and translation, and textual criticism. She is the author of over a hundred articles and studies, and nine monographs. Doctor of Sciences in Philosophy (Esthetics). Member of the Academic Circle of Comparative Literature (ACCL).

To contact the Author: m.gorcheva@unibit.bg